

פרשת ואתחנן: האם מותר לשים מרק על פלטה העתידה להידלק

פתיחה

בפרשת השבוע חוזר משה על אמירת עשרת הדיברות, לאחר שנאמרו בפרשת יתרו. כפי שראינו בשבוע שעבר (דברים שנה ה'), דנו המפרשים בשאלה האם משה כתב את ספר דברים בנבואה, מצויו ישיר מהקב"ה או מעצמו, ובכל מקרה בין עשרת הדיברות שבפרשת יתרו לעשרת הדיברות שבפרשה זו יש מספר הבדלים, והמפרשים הציעו מספר יישובים:

א. בגמרא (ראש השנה כז ע"א) כתוב, שלמעשה שני הנוסחים נאמרו על ידי הקב"ה באותו המעמד. ביטוי לתפיסה זו יש בפיט לכה דודי, בו כתוב: 'שמור וזכור בדיבור אחד, השמיענו א-ל המיוחד', 'זכור' בפרשת יתרו 'ושמור' בפרשת ואתחנן. ב. הגמרא (ב"ק נה ע"א) מעלה אפשרות נוספת, שמפני שידוע שלפני הקב"ה שלוחות אלו עתידים להישבר, כתבם בנוסח שונה, ובלשונה:

"שאל רבי חנינא בן עגיל את רבי חייא בר אבא: מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהם טוב, ובדברות האחרונות נאמר... אזל לגביה דרבי יהושע בן לוי, אמר לו: ממנו לא שמעתי, אלא כך אמר לי שמואל בר נחום אחי אמו של רב אחא ברבי חנינא, ואמרי לה אבי אמו של רב אחי ברבי חנינא: הואיל וסופן להשתבר."

בעקבות השבת המוזכרת בעשרת הדיברות בפרשה זו, נעסוק השבוע בהלכות שבת ובשאלה האם מותר להניח מאכל לח על פלטה העתידה להידלק. כדי לענות על שאלה זו, ראשית יש לפתוח במחלוקת הראשונים האם יש איסור לבשל בשבת מאכל לח שבושל בערב שבת, ומה נחשב מאכל לח.

בישול אחר בישול

מה מותר לחמם בשבת? המשנה במסכת שבת (קמה ע"ב) כותבת, שכל הבא במים חמים מערב שבת יכול לבוא שוב בחמים בשבת, כיוון שאין בישול אחר בישול. דין זה עולה גם מדברי הגמרא (לו ע"ב) המציינת, שניתן להחזיר מאכלים על גבי האש, אם שמרו על תנאי ההחזרה (לדוגמא, שחשבו מראש שיחזירו אותם לאש), למרות שהמאכל התקרר.

א. לכאורה מפשט הגמרא משמע, שאין חילוק בין דבר יבש לבין דבר לח, וכשם שמותר לחמם שוב דבר יבש שבושל, כך מותר לחמם דבר לח שבושל. אמנם, מדברי רש"י (שם, ד"ה משחשכה) עולה שלא כך שכן הגמרא כותבת, שאסור להטמין את התבשיל בדבר שמוסיף בו חום (לדוגמא גחלים בוערות) מערב שבת, 'גזירה שמא ירתיח'.

בביאור גזירת הגמרא ביאר רש"י, שיש חשש שמא לפני שהאדם יטמין את תבשילו, ירצה לחממו בצורה המקסימלית כדי שההטמנה תהיה מועילה. מדוע יש בכך בעיה? והרי בפשטות מדובר במאכל מבושל שאין איסור לחממו! מתוך כך הבין הרמב"ם (א, יא), שלדעת רש"י כוונת הגמרא למאכל נוזלי, אותו אסור מדאורייתא לחמם (= לבשל) מחדש כשהתקרר. ובלשונו:

"ורש"י פירש לעיל, גזירה שמא ירתיח קדירה שנצטננה, כשירצה להטמינה וירתיחנה בתחלה באור 'ונמצא מבשל בשבת'. מדבריו למדנו, שאף בתבשיל שנתבשל ונצטן שייך ביה בישול, כיון שיש בו משקה. והא דאמרין כל שבא בחמין לפני השבת שורין אותו בחמין בשבת היינו דבר יבש, כגון תרנגולתא דרבי אבא."

מה ההיגיון לחלק בין דבר לח ליבש? **המהר"ם שיק** (סי' קלב) כתב, שכאשר מאכל יבש התבשל, החימום לאחר מכן לא עושה בו שינוי מהותי, והוא נשאר באותו גודל וצורה. לעומת זאת, כאשר מחממים דבר לח שהתבשל, הנפח וההרכב משתנה ויש בכך מלאכת מחשבת. **בשו"ת זקן אהרן** (א, טו) יישוב, שפעולת הבישול במאכל יבש היא ריכוכו, ומשום כך לאחר שריכוכו אותו אין מעלה בחימום נוסף. בנוזל לעומת זאת פעולת הבישול היא החימום, משום כך לאחר שהנוזל הצטן, בחימום מחדש יש איסור.

ב. **הרמב"ם** (שבת ט, ג) **הרשב"א** (מ ע"ב) וראשונים נוספים, חלקו על רש"י וסברו שאין הבדל בין דבר יבש לדבר לח, שהרי המשנה אומרת שכל דבר שבא בחמין בערב שבת בא בחמין בשבת, והיא לא מחלקת בין סוגי התבשילים. את גזירת הגמרא שמא ירתיח ביארו באופנים אחרים שלא קשורים להרתחת התבשיל, לדוגמא שמא יבעיר את הגחלים וכדומה.

להלכה

א. להלכה פסק **השולחן ערוך** (שיח, ד) כדעת רש"י והרא"ש, שאסור לבשל מאכל לח שהצטן, גם אם בושל מערב שבת. בטעם הדבר שפסק כנגד הרמב"ם וראשונים רבים יש שנימקו, שכיוון שלדעת האוסרים לבשל מאכל לח שבושל מערב שבת יש בכך איסור דאורייתא, חשש השולחן ערוך לשיטתם.

ב. כפי שכתב **הרב קאפח** (רמב"ם שם), מנהג רבים מיוצאי תימן, ללכת בעקבות הרמב"ם, ולשיטתם אין איסור בשבת לשים על הפלטה מרק שהתקרר, והדין שנראה להלן מה נחשב דבר לח שאסור לשים על הפלטה, אינו רלוונטי.

ג. גישת ביניים, נראה שיש בדברי **הרמ"א** (שיח, טו). כאשר השולחן ערוך דן, מתי מותר להחזיר מאכל לח לאש (כאשר יש את תנאי החזרה) כתב, שזה אפשרי רק במקרה בו התבשיל עדיין רותח, שהרי ברגע שחומו ירד מרתיחתו, הנחתו מחדש על הפלטה מהווה בישול ואסורה. לעומת זאת הרמ"א כתב, שאפילו אם המאכל התקרר, כל עוד לא הצטן לגמרי, ניתן להחזירו לפלטה.

דבריו תמוהים, שהרי כאשר המאכל התקרר ואינו בשיעור 'יד סולדת' לכאורה יש בהנחתו מחדש על הפלטה איסור בישול! **החזון איש** (לז, ג) ואחרונים נוספים ביארו, שבאמת מעיקר הדין פסק הרמ"א כדעת הרמב"ם, שאין בישול אחר בישול בדבר לח כלל. עם זאת, כדי שלא יבואו לטעות וישימו על האש מאכל לח שלא בושל מערב שבת, נקט הרמ"א שאין להניח מאכל לח שהתקרר לגמרי, ורק אם הוא חם מעט וניכר שבושל בעבר, התיר להניחו על הפלטה¹.

¹ חלק מהאחרונים וביניהם **המגן אברהם** (רג, לז) ו**האגלי טל** (בישול), הבינו אחרת את הרמ"א. לשיטתם הרמ"א פסק כמו השולחן ערוך שאיסור בישול אחר בישול בלח הוא מדאורייתא. אלא שלדעת הרמ"א, למרות שבשביל לבשל מאכל לח צריך לבשלו בשיעור יד סולדת בו, במקרה בו כבר בישלו את המאכל, כדי שיופקע ממנו שמו כמבושל, הוא צריך להצטן לגמרי.

כאמור, למעט חלק מהתימנים הצועדים בעקבות הרמב"ם, רוב הפוסקים סברו שיש להחמיר ואסור להחזיר בשבת דבר לח שהצטנן לפלטה. כאשר מדובר במרק, אין מחלוקת שדינו כדבר לח שאסור להחזיר, דנו הפוסקים מה הדין במאכל שאינו נוזלי במהותו, אלא שיש בו רוטב, לדוגמה עוף, בשר, דגים וכדומה:

א. **הדעה המחמירה:** מופיעה בדברי **שולחן ערוך הרב** (שיח, יא) שנקט, שרק כאשר התבשיל יבש לגמרי ואין בו טיפת רוטב כלל, הוא נחשב יבש וניתן לחממו בשבת. אך אם יש מעט רוטב, ואפילו רוטב שבתחילה היה בלוע במאכל ורק בגלל הבישול יצא ממנו והתבשל בחום של יד סולדת, יש בכך בישול אחר בישול בלח ואיסור דאורייתא.

הסברא לשיטתו היא, שכיוון שיש איסור לחמם דבר לח, אין משמעות לכמות הרוטב שיש במאכל. כידוע, שולחן ערוך הרב הוא רבם של חסידי חב"ד, ולכן רבים מהם נוהגים לאכול בשבת בבוקר מאכלים קרים בלבד (או חמין/צ'ולנט שהונחו מערב שבת על הפלטה), כי כמעט ואין מאכלים שאין בהם כלל רוטב. ובלשונו בסיידור (הלכתא רבתי לשבתא):

"אף על פי שאין בישול אחר בישול בדבר יבש, מכל מקום אם חוזר ונמחה ממנו קצת, יש בו בישול אחר בישול בלחלוטית המחוי אם היד סולדת בו. ולכן צריך להיזהר במאוד שלא להחם בשר או עופות צלויים או מבושלים, אם יתחמם המוהל הנמחה מהם עד שהיד סולדת בו, משום איסור סקילה וכתרת חס וחלילה."

ב. **הדעה המקילה:** מופיע בדברי **הפרי מגדים** (משב"צ רנג, יג) ו**הרב עובדיה** (יחזקאל דעת ב, מה) שנקטו, שכל עוד רוב המאכל יבש, גם אם יש בו הרבה רוטב, המאכל נחשב יבש, ומותר לחממו בשבת. משום כך לדוגמא, אין מניעה לשיטתם לחמם דגים עם הרבה רוטב, כיוון שהדגים הם הרוב.

בטעם הדבר שיש ללכת אחרי הרוב, ולא מתחשבים בשאר הרוטב, העלו מספר ביאורים. הפרי מגדים ביאר, שכיוון שכאשר יש מעט רוטב, אין רצון האדם שיתבשל וכן חלק ממנו יתאדה, משום כך בישולו נחשב כבישול של דבר ש'מצטמק ורע לו', בו ניתן להקל יותר. הרב עובדיה לעומת זאת ביאר שדעת האדם על רוב תבשילו, והמיעוט בטל ברוב ואין בו איסור בישול. ובלשונו:

"בסיכום: תבשיל צונן שנתבשל כל צרכו מערב שבת, והיה מונח במקרר, מותר לחממו בשבת על פלאטה חשמלית של שבת, אפילו חום שהיד סולדת בו. ובלבד שרוב התבשיל יבש, אף שיש בו קצת רוטב, אבל אם היה רוב התבשיל רוטב, אסור לחממו בשבת על הפלאטה. שיש דין בישול אחר בישול בלח."

ג. **דעת ביניים:** יש בדברי **המשנה ברורה** (שיח, לב) שכתב, שמאכל יבש הוא מאכל שרוקנו ממנו את המרק, כלומר שהוציאו את הרוטב בו המאכל 'שוחה'. כך מצד אחד, לא צריך לייבש את המאכל לגמרי וכדעת שולחן ערוך הרב, כיוון שמיעוט הרוטב שסביב המאכל בטל לו. מצד שני, לא מקילים כמו הרב עובדיה, שגם כמות רבה של רוטב בטילה למאכל (ועיין הערה²).

הנחה על פלטה כבויה

עד כה הדיון עסק, במקרה בו מניחים את המאכל הלח על הפלטה בעודה דלוקה. נחלקו האחרונים, האם יש איסור לשים את המאכל הלח בשבת על הפלטה בעודה כבויה, כאשר היא תדלק בהמשך בזכות שעון השבת:

א. **הציץ אליעזר** (ב, ו) כתב שאסור לעשות כך, ונימק את פסקו על בסיס דברי **הרמ"א** (רנג,ה) שנקט, שמותר בחורף להורות לגויים שייקחו את הקדירה וישימו אותה מעל תנור העצים, אותו ידליקו אחר כך בגלל הקור העז. עולה מדבריו, שרק לגויים מותר לשים את הקדירה על התנור המכובה, ואילו לישראל יש בכך איסור דרבנן - והוא הדין להנחה על פלטה כבויה.

לא זו בלבד, אלא הוסיף שאפילו לשים את המרק מערב שבת על פלטה שתדלק בשבת, אסור. ראייה לכך הביא מהגמרא במסכת שבת (מז ע"ב) הכותבת, שלמרות שאין איסור לעשות מלאכה מערב שבת שתסתיים בשבת, אסור לשים מים מערב שבת תחת הנר, מחשש שמא במהלך השבת ירים את המים כלפי הנר כדי לכבות את הניצוצות מהר יותר.

בטעם הדבר שאסור לעשות פעולה זו מערב שבת, למרות שבדרך כלל אין איסור להתחיל מלאכה מערב שבת שתמשך בשבת, כתבו **התוספות** (ד"ה מפני) שפעולה זו של הרמת המים לכיוון הנר אינה נראית מלאכה כל כך, ולכן גזרו עליה חז"ל. לדברי הציץ אליעזר, הוא הדין במקרה שלנו, אם נתיר לשים מרק קר על פלטה שתדלק בשבת, יבואו גם לשים בשבת. ובלשונו:

"ואם כן לפי זה בנידוננו, נהי דעצם ההדלקה והכיבוי בשבת על ידי כיוון השעון מותר ולא שייך למיגזר לשמא יבוא לעשות בשבת כי ההדלקה והכיבוי אב מלאכה היא ולא יבואו לטעות בכך. אבל לענין שימת הקדירה שיתבשל התבשיל, שפיר יש לגזור לשמא יבואו להשים הקדירה גם בשבת קודם הגעת זמן ההדלקה, מפני שלא נראה כל כך לאיסור."

ב. **הרב עובדיה** (יביע אומר או"ח י, כו) חלק על הציץ אליעזר וסבר, שמותר לשים אפילו בשבת מרק קר שכבר בושל על פלטה העתידה להידלק. בטעם הדבר נימק, שכפי שראינו בעבר (שבועות שנה ד'), נחלקו הפוסקים האם הדלקה בגרמא בשבת מותרת, כאשר בפשטות לדעת השולחן ערוך מותרת לגמרי, ולדעת הרמ"א רק במקום הפסד.

לטענת הרב עובדיה, הנחת הסיר על הפלטה העתידה להידלק נחשבת כמו בישול בגרמא. ואמנם, יש מקום לחשוש לדעת הסוברים שרק במקום הפסד הותר בישול בגרמא, אבל כיוון שכפי שראינו לעיל ראשונים רבים מתירים לכתחילה לבשל דבר לח שבושל לפני שבת, ניתן לצרף את שיטתם ולהקל בחימום המרק באופן זה (ועיין יחווה דעת ה, כז לצירוף דומה בעניין טוחן בשבת).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו³...

² מה דין רוטב שנקרש? רוב האחרונים כתבו בעקבות השולחן ערוך, שדינו כמאכל יבש, ולמרות שלאחר החימום על הפלטה ימס, יש ללכת אחר זמן הנחת התבשיל. עם זאת כפי שראינו בעבר (וארא שנה ד'), לדעת **הרמ"א** (ובניגוד לדעת השולחן ערוך) במקרה זה יש איסור נולד, ולכן להולכים בשיטתו לכתחילה אין להניח על הפלטה (אם כי במקום הצורך ניתן להקל).

³ **מצאת טעות? רוצה לקב כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן:** tora2338@gmail.com